

Методика. Практика. Експеримент

Актуальні питання підготовки майбутніх учителів

(До 80-річчя УДПУ імені Павла Тичини)

Михайло МАРТИНЮК,

ректор Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини – один із провідних вищих навчальних закладів IV рівня акредитації в Україні. Він дуже вигідно географічно розташований – на стику Черкаської, Київської, Кіровоградської, Вінницької та Одеської областей. У зв'язку з цим університет виконує роль міжрегіонального навчально-наукового центру, який має славі традиції, гарні перспективи розвитку, адже випускає конкурентоспроможних фахівців належного рівня кваліфікації.

Навчальний заклад засновано в серпні 1930-го року як інститут соціального виховання. Він розпочав підготовку вчителів на чотирьох відділеннях: техніко-математичному, мовно-літературному, біологічному і соціально-економічному. У 1933–1935 роках на його базі створюють педагогічний інститут, у 1935–1941 роках – учительський інститут; у 1952–1967 роках його реорганізовано в педагогічний інститут і присвоєно ім'я видатного українського вченого, поета Павла Тичини. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня 1998 р. № 1380 та наказом Міністерства освіти України від 9 вересня 1998 р. № 335, на базі педагогічного інституту створено Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

В умовах побудови демократичного суспільства у нашій державі особливого значення набуває якісна підготовка вчителів для загальноосвітніх навчальних закладів. Серед багатьох якостей (компетенцій) сучасного вчителя основоположною є належна його методична підготовка, бо саме вона визначає результат реального навчально-виховного процесу. Тут і далі термін «методична підготовка майбутнього вчителя» ми будемо трактувати і як процес, і як результат формування професійно-педагогічної компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу.

У конструюванні змісту методичної підготовки майбутнього вчителя виділяємо такі рівні:

– рівень теоретичного представлення (стандарт освіти);

- рівень навчальних планів і програм;
- рівень проєктованих технологій навчання;
- рівень навчальних посібників;
- рівень реальної діяльності навчання.

На кожному з них ми реалізуємо «теорію соціального досвіду» щодо самого змісту навчання. Це означає, що зміст навчання треба розглядати як чотирикомпонентну структуру, що передбачає предметні знання (зокрема знання про знання); узагальнені способи навчально-виховної діяльності (зокрема й знання про ці способи); досвід творчої діяльності та емоційно-вольовий компонент. Залежно від напрямку підготовки та спеціалізації майбутнього вчителя роль того чи іншого компонента різна. Наприклад, у підготовці вчителів математики переважають спеціально-предметні способи діяльності, а коли йдеться про майбутніх учителів фізики чи біології – предметні знання. У підготовці вчителів на мистецько-педагогічному факультеті домінує досвід творчої діяльності, а на факультеті фізичного виховання – емоційно-вольовий компонент (зокрема формування здорового способу життя). Проте незалежно від напрямку підготовки майбутнього вчителя і його спеціалізації, до змісту навчання обов'язково потрібно ввести й узагальнені способи навчально-пізнавальної діяльності, які є основними в навчальному процесі загальноосвітніх закладів з відповідної навчальної дисципліни (навчального предмета).

На кожному рівні конструювання змісту навчально-виховного процесу, а особливо на рівнях

проектів технологій навчання та реальної діяльності навчання, визначальним є організаційний чинник. Реалізуючи цей чинник, ми дотримуємося єдиного узагальненого підходу, незалежно від напрямку підготовки та спеціалізації майбутнього вчителя, принципу наступності і перспективності у побудові методичних систем навчання у вищому педагогічному та загальноосвітньому навчальних закладах (за умови, що прогностична роль у реалізації цього принципу повинна належати загальноосвітньому навчальному закладу).

Наступність і перспективність в організації методичної підготовки майбутніх фахівців в університеті реалізуються як:

- встановлення зв'язку, послідовності, системності та правильного співвідношення у розміщенні частин навчального матеріалу на різних етапах його вивчення;

- зв'язок та узгодження у використанні методів, прийомів, форм і засобів навчання;

- зв'язок етапів навчально-виховного процесу.

Методична підготовка студентів безпосередньо пов'язана з їхньою практичною діяльністю. Тому дуже важливо кожному студенту повною мірою практично засвоїти здобуті на теоретичних заняттях знання, уміння й навички. Для цього в університеті створено всі необхідні умови. Відповідно до обраної спеціальності студенти проходять практичну підготовку у дошкільних навчальних закладах, навчально-виховних комплексах, загальноосвітніх закладах, позашкільних організаціях.

Педагогічна практика в університеті організовується за принципами: неперервності протягом усього періоду навчання студентів; поступового ускладнення її завдань; змістового взаємозв'язку всіх видів практики; одночасного виконання під час практики різноманітних професійних функцій; врахування інтересів та потреб студента під час вибору місця проходження практики; співпраці студента і керівника в процесі практики.

Зміст практики побудований на принципі поступового підвищення рівня самостійності студентів: від спостереження, ознайомлення і вивчення – до практичної апробації; від колективних форм роботи – до індивідуальних; від виконання часткових завдань як помічника вчителя, вихователя, соціального педагога, практичного психолога – до виконання завдань за допомогою наставників, а потім самостійно.

Методологічний аспект підготовки майбутніх фахівців забезпечує систематизацію предметних і методичних знань, надає можливість визначити напрями майбутньої професійної діяльності. Методологічні знання дають змогу розкрити суть та значення освітньої парадигми, її концепції, що допомагає студенту сконструювати модель освітнього процесу через власний простір прийняття рішень.

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців в університеті відбувається через урахування всіх сучасних підходів до навчально-

виховного процесу, зокрема інноваційних, теоретичним підґрунтям яких є особистісно орієнтована освіта. Її ознаками є:

- суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників освітнього процесу від довузівської до післядипломної освіти (перепідготовки);

- діагностико-мотиваційний метод підготовки до професійної педагогічної діяльності;

- гуманізація навчально-виховного процесу.

У цьому процесі важливу роль відіграє свідомо мотивована вибору майбутньої професії. Адаптаційна установка на педагогічну діяльність визначає ефективність підготовки студентів. Чинником мотивації свідомого вибору педагогічного фаху є особистість студента, його готовність до вибору професії відповідно до своїх якостей, здібностей та можливостей. Проблема «підготовки» може розглядатися у багатьох аспектах: психологічному (врахування нахилів, індивідуальних особливостей); моральному (позитивне ставлення до педагогічної професії); практичному (оволодіння системою професійно-педагогічних знань, умінь і навичок).

Неперервність методичної підготовки майбутнього вчителя не може бути належно забезпечена без проектування післядипломного навчання й освіти вчителів-практиків, колишніх випускників університету, та так званого зворотного зв'язку. Тому наступний етап – це робота з випускниками, яку можна традиційно означити як стажування молодих фахівців та підвищення (або зміну) кваліфікації вчителя-практика. Останнє передбачає аспект цілеспрямованого спостереження за подальшим кар'єрним зростанням випускників університету. Це є «вічноактуальною» проблемою, без розв'язання якої не можна говорити про завершення підготовки сучасного вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі.

Сутність організаційної діяльності щодо методичної підготовки майбутнього вчителя у нашому університеті визначають три взаємозв'язані сюжетні лінії:

- професійно-педагогічна спрямованість фундаментальної підготовки;

- спеціальна методична підготовка;

- створення навчально-виховного педагогічно орієнтованого середовища.

У цьому своєрідному тривимірному полі організаційної діяльності ми й забезпечуємо підготовку вчителів практично з усіх напрямів і спеціальностей, які потрібні для загальноосвітніх навчальних закладів, та з напрямку професійної освіти.

Цей підхід забезпечується на всіх структурних рівнях: від кафедри до ректорату. Важливе місце в цій ієрархії належить університетським інститутам, кожний з яких об'єднує по три споріднені за освітніми галузями факультети. Таких інститутів у нас чотири: Інститут філології та суспільствознавства, Інститут природничо-математичної та технологічної освіти, Інститут розвитку дитини, Інститут соціальної та економічної освіти. Їх завданнями є довузівська

підготовка абітурієнтів, організація навчально-методичної та науково-дослідної робіт, забезпечення інтегративної функції навчання, педагогічні інновації (впровадження нових педагогічних та інформаційних технологій), зв'язок із випускниками.

В університеті освіта здобувається за двома напрямками підготовки спеціалістів, магістрів: 0101 «Педагогічна освіта», 0501 «Економіка і підприємництво» – та за дев'ятьма галузями знань підготовки бакалаврів: 0101 «Педагогічна освіта», 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», 0201 «Культура», 0202 «Мистецтво», 0203 «Гуманітарні науки», 0301 «Соціально-політичні науки», 0305 «Економіка та підприємництво», 0401 «Природничі науки», 0402 «Фізико-математичні науки». Підготовка фахівців здійснюється з 24 спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» на денній, заочній формах навчання, перепідготовка – з 14 спеціальностей (ОКР «спеціаліст»).

На вимогу часу в університеті здійснюється реформування змісту підготовки вчителів. Зокрема, на рівні окремих факультетів конкретизується зміст методичної підготовки у процесі викладання психолого-педагогічних наук й визначаються шляхи, методи, прийоми та засоби формування конкретно-методичних знань, умінь і навичок через розроблення відповідних навчальних планів і програм. На рівні кафедр визначаються всі види аудиторних та позааудиторних навчальних занять й педагогічно орієнтованих позанавчальних заходів. Саме на цьому рівні у процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів і створюється реальне навчально-виховне середовище, в якому формуються необхідні компетенції сучасного вчителя.

В університеті розроблено за вимогами ECTS інформаційні пакети з кожного напрямку підготовки. Вони призначені для орієнтування студентів на вибір відповідних програм підготовки фахівців та сприяють прозорості освітньо-професійних програм. В інформаційних пакетах визначено обов'язкові та факультативні (на вибір студента) розділи програми навчання, розроблено критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів, подано опис рівня досягнень при вивченні курсу або його складової.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини з 2005 року активно бере участь в експерименті МОН України та корпорації Microsoft «Intel. Навчання для майбутнього» та «Партнерство в навчанні» щодо перепідготовки викладачів і навчання майбутніх учителів інформаційно-комунікаційних технологій. З 2005 року 675 студентів університету пройшли тренінги за вищезгаданою програмою. Починаючи з 2007/2008 навчального року, такі тренінги проводяться для студентів-магістрантів усіх спеціальностей університету.

В університеті однією з нових форм інноваційної діяльності є науково-дослідний центр «Планетарій» – сучасний дидактичний засіб навчання астрономії.

Це авторський проект викладачів кафедри фізики й астрономії та методики їх викладання (завідувач кафедри – професор М.Т. Мартинюк).

Позитивно зарекомендувала себе і така форма організації навчально-пізнавальної та виховної діяльності студентів, як використання персональних сайтів викладачів нашого університету. Для комп'ютерної методичної підготовки майбутнього вчителя створені освітні сайти, зокрема для підтримки курсу «Педагогіка» – сайт <http://pedagogika.at.ua>; для спецкурсу «Методика використання та проектування освітніх веб-ресурсів» – сайт <http://galanet.at.ua>; для курсу «Основи інформаційно-комунікаційних технологій» – сайт <http://stecenko.at.ua> тощо. На кожному сайті, крім ознайомлення з навчальними матеріалами з курсу, студенти мають можливість розмістити власні розробки: наукові статті, конспекти уроків, виховних годин, педагогічних ситуацій, які виникли під час педагогічної практики, програмні засоби тощо. Кожну розміщену роботу студенти можуть обговорити і навіть оцінити, що активізує діяльність щодо розроблення кращих навчально-методичних матеріалів. На форумі організуються веб-конференції, веб-семінари. Крім того, майбутній вчитель може запропонувати тему та взяти участь в обговоренні інших тем форуму.

Науково-дослідна робота УДПУ, що охоплює фундаментальні та прикладні дослідження, спрямована на використання їх результатів у практичній діяльності та в навчальній роботі. Однією з таких розробок є держбюджетна тема «Функціонально-галузевий підхід до підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Природознавство» для загальноосвітніх навчально-виховних закладів», що передбачає розв'язання проблеми підготовки інтегрованого бакалавра відповідно до галузі знань (наприклад, бакалавр освітньої галузі «Природознавство»). Університет пропонує відновити напрям підготовки вчителя «Педагогічна освіта», спеціальність «Педагогіка та методика середньої освіти», а замість назви навчального предмета означити освітню галузь, наприклад «Природознавство».

Удосконалення підготовки вчителя освітньої галузі «Природознавство» супроводжується запровадженням ступеневої структури навчання, поглибленням рівня самостійності та самовдосконалення, реалізацією індивідуального підходу в навчанні, мінімізацією та інтеграцією змісту навчального матеріалу, що сприяє конкурентоспроможності майбутнього педагога.

Для максимального збереження національних традицій формування змісту підготовки педагогічних працівників та для забезпечення наступності і перспективності в організації методичної підготовки майбутніх учителів, яка є пріоритетною в Європі та світі, працюємо над розробленням системи підготовки магістра з таких спеціальностей: фізика, хімія, біологія, географія.

Реформування системи вищої педагогічної освіти в Україні спирається на запровадження освітніх стандартів і вимагає підготовки компетентного фахівця, який усвідомлює відповідальність перед суспільством, уміє визначати та успішно реалізувати сучасні педагогічні цілі. Тому колектив університету постійно працює над проблемою підготовки такого вчителя, який би в своїй майбутній діяльності спирався на дані педагогічної діагностики. Усвідомлення важливості цієї проблеми спонукало до пошуку нових підходів щодо організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, підвищення рівня їхньої фахової підготовки, професійно-педагогічного мислення, вироблення стійкої потреби в постійному самовдосконаленні.

У зв'язку з цим та на виконання рішення колегії Міністерство освіти і науки України від 21 березня 2008 року (протокол № 3/1-4 «Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи»), починаючи з 2008/2009 навчального року, в університеті за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра на всіх напрямках підготовки на рівні експерименту здійснюється вивчення навчальної дисципліни «Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти» з метою формування компетенцій майбутніх педагогічних працівників щодо педагогічного оцінювання, ознайомлення з методиками створення та використання тестового інструментарію для оцінювання якості освіти, з сучасними програмами та результатами національних і міжнародних порівняльних досліджень якості освіти.

Результати такої роботи були схвалені та високо оцінені на Міжнародній науково-практичній конференції, яка проходила у рамках виконання проекту «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС» за програмою Європейського Союзу Tempus (26–29 травня 2010 р.).

Упродовж 2009 року проводилося також дослідження на замовлення МОН України «Стандарти діяльності загальноосвітнього навчального закладу» (у рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») (керівник – професор, член кореспондент НАПН України М.Т. Мартинюк).

Навчальний процес в УДПУ забезпечують 487 науково-педагогічних працівників, із них 373 є штатними працівниками університету, 114 працюють за сумісництвом, при цьому штатна укомплектованість становить 76,6%. Із 373 штатних осіб професорсько-викладацького складу 23 особи мають науковий ступінь доктора наук та 165 – науковий ступінь кандидата наук.

Серед науково-педагогічних працівників університету є п'ять заслужених працівників освіти України, два заслужених діячі науки і техніки України, один заслужений працівник фізичної культури і спорту України, один заслужений майстер народної творчості України, чотири заслужених працівники культури України, один заслужений лікар України, один заслужений юрист України, один народний артист України, два лауреати міжнародних

конкурсів, більш як 80 відмінників освіти України, понад 20 осіб нагороджено медалями, нагрудними знаками та іншими державними і відомчими нагородами.

Великого значення в університеті надається підготовці кадрів вищої кваліфікації. З цією метою функціонує аспірантура з дев'яти постійно діючих та чотирьох разових спеціальностей і докторантура. Так, тільки впродовж 2009 року захищено дві докторські (І.П. Печенко, С.В. Совгіра) та 17 кандидатських дисертацій. У період з січня по травень 2010 року викладачами університету захищено дві докторські (Н.Г. Петриченко, А.Г. Грітченко) та дев'ять кандидатських дисертацій.

В університеті сформовано вісім наукових шкіл, які є лідерами в ключових напрямках фундаментальних та прикладних досліджень. Широкого визнання серед наукової громадськості набули результати досліджень, що проводяться під керівництвом професорів Л.А. Кіпніса (математичні проблеми механіки руйнування), О.М. Коберника (актуальні проблеми трудової підготовки учнів), Т.В. Кузнець (суспільні та етнонаціональні трансформації на території Східного Поділля в XVII–XX ст.), В.Г. Кузя (дослідження педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського та проблем дошкільної освіти), М.Т. Мартинюка (проблеми навчання фізики в основній школі), А.С. Музиченка (проблеми інвестиційного менеджменту), Н.С. Побірченко (актуальні проблеми історико-педагогічного знання), Н.П. Сивачук (удосконалення змісту підготовки вчителів української мови і літератури на основі етнокультурних традицій українців) та ін.

Науковий потенціал ВНЗ поповнюють талановиті педагоги, що мають золотий досвід учителювання. Варто згадати хоча б Інну Іванівну Осадченко. Вісім років працювала у сільській школі – в с. Кочубіївці – вчителем початкових класів. Вона розробила авторську методику розвитку творчих здібностей – літературних, артистичних, мовленнєвих – у молодших школярів. Пізніше закінчила аспірантуру в УДПУ, захистила кандидатську дисертацію. Нині – доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, докторант нашого педуніверситету.

Нещодавно відкрито спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності «Теорія та методика професійної освіти».

Університет є базовою установою для проведення II етапу Всеукраїнських студентських олімпіад з навчальних дисциплін «Педагогіка» та «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання». У цьому навчальному році на II тур Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт було направлено 26 наукових робіт вихованців нашого університету. Переможцями та призерами конкурсу стали вісім студентів. У II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади взяло участь 35 студентів, з яких вісім стали переможцями.

Велика увага в університеті приділяється організації позанавчальної діяльності, створенню

культурно-виховного середовища, умов для змістовного дозвілля, забезпеченню розвитку високої художньо-естетичної культури студентів. Поширеною формою самореалізації студентів є їх участь у діяльності клубів за інтересами, інших творчих об'єднань. З цією метою функціонують студентський клуб, спортклуб, музей історії навчального закладу, випускається газета «Педагогічні вісті», діють літературна студія імені М. Бажана та студентський театр. Дев'ять художніх творчих колективів мають почесне звання «народний». У цих колективах студенти вдосконалюють свою творчу майстерність, здобувають навички публічних виступів, вивчають основи педагогічної майстерності, ознайомлюються з особливостями роботи в творчому колективі. При цьому в університеті реалізується ідея наступності: пошук обдарованих абітурієнтів – їх участь у творчих колективах – відбір найкращих для викладацької діяльності в закладі. Так, більшість керівників творчих колективів університету – це його колишні випускники.

Яскравим підтвердженням цієї тези є чоловіче вокальне тріо «Гонта», колектив якого сформований ще у студентські роки, а нині – це лауреати багатьох міжнародних і всеукраїнських конкурсів, премій і відзнак. Тому цілком закономірним стало присвоєння звання «Заслужений працівник культури України» членам колективу Валентину Купчику, Петру Волошину та Василю Семенчуку. Колектив на професійному науковому рівні займається дослідженням українського музичного фольклору, залучаючи до фольклорних експедицій студентську молодь. Член гурту Василь Семенчук, реалізуючи результати спільної зі студентами пошукової роботи, створив фольклорно-етнографічний ансамбль «Софія», який теж є лауреатом всеукраїнських та регіональних конкурсів. Так відбувається наступність поколінь, добір і підтримка творчих особистостей.

Як вагомий фактор професійного і громадянського становлення діє в університеті студентське самоврядування – школа соціальної активності, відповідальності і культури. Студентські лідери університету неодноразово були учасниками молодіжних форумів різного рівня. Делегація у складі членів студради ВНЗ була представлена на Міжнародному студентському форумі (Польща), побувала на VI Гнезнінському з'їзді «Європа Діалогу». Голова студентської ради університету Сергій Рубан (2008/2009 н.р.) неодноразово представляв університет на всеукраїнських та регіональних конференціях студентського самоврядування, є членом правління Української асоціації студентського самоврядування, на Міжнародній спеціалізованій виставці «Освіта та кар'єра – День студента – 2009» був нагороджений Почесною грамотою МОН України як переможець у номінації «Найактивніший громадський діяч серед студентів».

Про якісну підготовку фахівців свідчать показники рейтингу досягнень серед вищих навчальних закладів нашої держави. Так, за вагомий внесок у

забезпечення розвитку освіти, підготовку висококваліфікованих спеціалістів університет у 2006 році нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (Постанова №11071 від 29.03.2006 р.).

На X ювілейній Міжнародній виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2007» університет отримав бронзову медаль у номінації «Упровадження здобутків педагогічної науки в освітню практику» та почесне звання «Лідер сучасної освіти» – за багаторічну науково-практичну діяльність з інноваційного розвитку освіти України. Університет брав участь у спеціалізованій міжнародній виставці «Освіта та кар'єра» (м. Київ). Отримав почесне звання «Лідер сучасної освіти». На XII Міжнародній виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2009» (25–27 лютого 2009 р., м. Київ) Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини нагороджено дипломом «За високі творчі досягнення в інноваційному оновленні національної системи освіти».

На завершення зазначимо, що навчально-виховна і науково-дослідна діяльність університету має плановий характер, основні її напрями відповідають профілям підготовки фахівців, що підтверджується визнанням університету в Україні та за її межами.

Анотації

Михайло МАРТИНЮК

Актуальні питання підготовки майбутніх учителів (До 80-річчя УДПУ імені Павла Тичини)

У статті розглядаються актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Автор пропонує свої шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: підготовка вчителів, університет, загальноосвітні навчальні заклади.

Михаил МАРТЫНЮК

Актуальные вопросы подготовки будущих учителей (К 80-летию УГПУ имени Павла Тичины)

В статье рассматриваются актуальные проблемы подготовки будущих учителей общеобразовательных учебных заведений. Автор предлагает свои пути их решения.

Ключевые слова: подготовка учителей, университет, общеобразовательные учебные заведения.

Myhaylo MARTYNYUK

Topical points of future teachers training (80 years UDPU named by Pavlo Tychyna)

The article is devoted to the problems of future secondary school teachers training. The author suggests his own ways of solving topical problems.

Keywords: teacher training, university, secondary school.